

فرمانده معظم کل قوا: «دست جنایتکار مزدوران بار دیگر به خون جوانان صالح و خدمتگزار کشور آلوده شد و جمعی از سرمایه‌های انسانی که خود را وقف حراست از مرزها و پاسداری از امنیت مردم کرده بودند، در حمله‌ی تروریستی‌های سیه‌رو و سنگدل به شهادت رسیدند. ارتباط عاملان این جنایت با سازمانهای جاسوسی برخی کشورهای منطقه و فرمانطقه مسلم است و دستگاههای مسئول کشور باید بر آن تمرکز کنند و آن را با جدیت دنبال کنند» (۹۷/۱۱/۲۵).

مقاله پژوهشی: آینده‌پژوهی سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان

حسن کاویانی^۱، حسین ابراهیمی^۲ و بیژن ساعدی^۳

تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۱/۲۴

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۹/۲۴

چکیده

یکی از چالش‌های مهم در حوزه امنیتی کشور، فعالیت گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان می‌باشد. در این تحقیق به منظور به‌کارگیری تدابیر مناسب در برخورد با تهدیدهای آتی این گروهک‌ها، به دنبال پاسخ به این سؤال می‌باشیم که «سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷ کدام‌ها هستند؟» در تحقیق حاضر با استفاده از دیدگاه‌های ۱۵ نفر از خبرگان دانشگاهی، مدیران سیاسی و فرماندهان نظامی و به روش دلفی، سناریوهای احتمالی استخراج و سپس این سناریوها با استفاده از روش‌های آماری اولویت‌بندی گردیدند. بر اساس نتایج تحقیق، افزایش کمی و کیفی اقدام‌های خرابکارانه، تقویت و نهادینه‌سازی اندیشه سلفی‌گری و دامن زدن به اختلاف‌های مذهبی، گسترش فعالیت‌ها در حوزه‌های سیاسی و حقوق بشری، نفوذ در بین نمایندگان مجلس، شورای شهر و معتمدین محلی، محتمل‌ترین سناریوهای گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان می‌باشند. در ادامه بر اساس یافته‌های تحقیق پیشنهادهایی در قالب اقدام‌های سخت (نظامی) و اقدام‌های نرم (سیاسی، فرهنگی و دیپلماتیک) ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، سناریو، تروریسم، گروهک‌های تروریستی استان سیستان و بلوچستان.

۱. کارشناس ارشد مدیریت اجرایی، مدرس دانشگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء^(ص)، (نویسنده مسئول) - hassan.kavyani@gmail.com
۲. کارشناس ارشد اطلاعات و حفاظت اطلاعات، مدرس دانشکده علوم و فنون فارابی - h.ebrahimi91@yahoo.com
۳. کارشناس ارشد مدیریت دفاعی، مدرس دانشگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء^(ص) - saeedib@gmail.com

مقدمه

تروریسم یکی از چالش‌های بنیادین دولت‌ها در راستای تحقق وظایف و مسئولیت‌های خود در قبال جامعه می‌باشد. در سال‌های پس از انقلاب شکوهمند اسلامی در سال ۱۳۵۷ و با توجه به تحریک کشورهای بیگانه، عدم توسعه متوازن نقاط مختلف کشور، زیاده‌طلبی برخی اقوام و... فعالیت‌های گروهک‌های تروریستی نسبت به قبل از انقلاب رشد چشمگیری داشت. در این میان استان سیستان و بلوچستان با توجه به موقعیت ویژه ژئوپلیتیکی و نیز ویژگی‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، جزو استان‌هایی به‌شمار می‌رود که در معرض حجم وسیعی از اقدام‌های تروریستی می‌باشد. از این رو، در این تحقیق با توجه به اولویت شناخت و آگاهی بر اقدام در مسائل امنیتی و نظامی، به بررسی سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در مخالفت با نظام ج.ا.ایران می‌پردازیم.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

امنیت، بستر و زمینه‌ساز توسعه و تعالی ملت‌ها می‌باشد. در واقع، سعادت هر جامعه در گرو تأمین امنیت می‌باشد؛ موضوعی که در آیه‌های قرآن کریم و روایت‌های ائمه معصومین (صلوات‌الله اجمعین) فراوان به آن اشاره شده است. به طوری که خداوند متعال در آیه ۵۵ سوره مبارکه «نور» یکی از هدف‌های اصلی برقراری حاکمیت خداوند و جانشینی صالحان و طرح کلی امامت را تحقق امنیت معرفی نموده است. (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶: ۱۷۰)

تروریسم به‌عنوان به‌کارگیری یا تهدید به اعمال عمدی خشونت به‌وسیله افراد یا گروه‌ها برای به‌دست آوردن هدف‌های سیاسی، اجتماعی، مذهبی و اقتصادی، یکی از چالش‌های بنیادین کشورها می‌باشد. (Winkinson, 1988:497) (Choi, 2014:141) چالشی که مواجه و مقابله با آن نیازمند دو اصل کلی پیش‌بینی و شناخت ماهیت تهدیدها (آینده‌پژوهی) و سپس تهیه ابزار مناسب برای مقابله با آن‌ها می‌باشد. (National Academy of Sciences, 2002:299)

ج.۱. ایران به دلیل قرار گرفتن در منطقه پرتنش خاورمیانه و نفی هرگونه سلطه‌پذیری و... با مخاطره‌ها و تهدیدهای عمده‌ای در محیط امنیتی خود روبروست. (موسوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۳) این چالش‌های امنیتی در استان سیستان و بلوچستان به علت هم‌جواری با افغانستان و نیز منطقه بلوچستان پاکستان، توسعه نیافتگی منطقه، قاچاق و جرائم سازمان‌یافته، حاکمیت بافت عشیره‌ای، فعالیت گروهک‌های تکفیری و وهابی در کشور پاکستان و... بسیار شدیدتر می‌باشد؛ به گونه‌ای که در سال‌های اخیر، حوادث تروریستی فراوانی در این استان صورت پذیرفته است. چالشی که شواهد، حکایت از تداوم آن در سالیان آتی دارد. (بصیری و همکاران، ۱۳۹۵) در این میان، با توجه به تحولات بزرگ در فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، شکست گروهک‌های تروریستی چون داعش در عراق و سوریه و سرازیر شدن آن‌ها به افغانستان، افزایش فشارهای نهادهای سیاسی بین‌المللی بر ج.۱. ایران و نیز حمایت‌های مالی و عقیدتی برخی کشورهای منطقه، به نظر می‌رسد تنوع و تکثر راهبردهای گروهک‌های تروریستی با تغییراتی مواجه گردد. تغییراتی که می‌تواند اثربخشی راهبردها و برنامه‌های کنونی نیروهای مسلح و سایر دستگاه‌های اجرایی را در برخورد و مقابله با گروهک‌های تروریستی تحت تأثیر خود قرار دهد. از این رو، با توجه به موقعیت و اهمیت ژئوپلیتیکی استان سیستان و بلوچستان و نیز تهدیدهای بالقوه و بالفعل گروهک‌های تروریستی در این استان، این مسئله به ذهن محققان متبادر گردیده که در ۱۰ سال آینده سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان کدام‌ها هستند؟ دغدغه‌ای که در حوزه مطالعات امنیتی و دفاعی توجه چندانی به آن نشده است.

۱-۲. اهمیت و ضرورت موضوع

آینده پژوهی به عنوان ضرورتی انکارناپذیر در حوزه امنیتی و دفاعی در کنار آگاه نمودن تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران از راهبردها، راهکنش‌ها و رویکردهای کنونی و آتی دشمنان بالقوه و بالفعل با تضمین برتری قدت نظامی می‌تواند احتمال غافلگیری نیروهای خودی را به میزان قابل توجهی کاهش دهد. (خمسه و رجبی، ۱۳۹۶) موضوعی مهم و حیاتی که

با توجه به روند رو به افزایش تهدیدها و مخاطره‌های بین‌المللی در کشور در سال‌های اخیر، فرماندهی معظم کل قوا در فرمایشات خود به‌طور مکرر در قالب مفاهیمی چون ضرورت دوربرد نمودن نیروهای مسلح (۱۳۸۶)، برنامه‌ریزی جلوتر از دشمنان (۱۳۹۲)، اکتساب بصیرت به معنی شناخت زمان، اولویت‌ها، نیازها، دشمن و ابزارهای دشمن (۱۳۹۳)، آگاهی از مخیلات و تفکرات دشمن (۱۳۹۲) و... بر آن تأکید نموده‌اند. بررسی تحقیق‌های صورت گرفته در حوزه آینده‌پژوهی سناریوهای گروهک‌های تروریستی، مؤید آن است که نه تنها در ایران بلکه در سطح بین‌المللی به دلیل پیچیدگی و عدم اطمینان ذاتی محیط آینده، خلأ پژوهشی عمیقی در حوزه آینده‌پژوهی فعالیت‌ها و سناریوهای گروهک‌های تروریستی وجود دارد. (مسعودنیا و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۰۳)، (کمیسون تدوین راهبرد امنیت ملی آمریکا، ۲۳: ۱۳۸۳) با توجه به شرایط ویژه منطقه‌ای و نیز تهدیدهای بالقوه و بالفعل گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان، ضروری است شناخت جامعی نسبت به سناریوهای احتمالی آن‌ها به دست آید. شناختی که در صورت عدم دستیابی، می‌تواند زمینه‌ساز انحراف در تحلیل، برآورد و اقدام مناسب قلمداد گردد. همچنین مقوله‌هایی چون غافلگیری، واکنش منفعلانه نیروهای مسلح و نیز کاهش اقتدار دفاعی و امنیتی می‌توانند از دیگر وجوه منفی بی‌توجهی به موضوع موردبررسی محسوب گردند. در تبیین اهمیت این تحقیق در کنار اثرهای مثبتی چون کاهش خلأ تحقیقاتی کنونی و نیز ارائه راهکارهای عملی مناسب براساس سناریوهای تأیید شده، می‌توان از کارکرد مثبت این تحقیق در ایجاد شناختی جامع از سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی استان سیستان و بلوچستان به‌منظور برنامه‌ریزی و تخصیص منابع و نیز ارزیابی آمادگی کنونی یاد نمود؛ شناختی که در تحقق امنیت پایدار در استان سیستان و بلوچستان نقش اساسی بازی می‌کند.

۱-۳. پیشینه تحقیق

(۱) «سینار مهمت» (۲۰۱۷) در تحقیق خود با گردآوری داده‌ها از ۱۱۵ کشور در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۱ میلادی، از تأثیر منفی تروریسم بر رشد اقتصادی در بسیاری از

کشورها خبر داده است. این روند در کشورهای با درآمد سرانه پایین تر شتاب بیشتری داشته است. (Mehmet, 2017).

(۲) «عطاله عبدی و همکاران» (۱۳۹۵) پژوهشی را در میان ۱۷۸ نفر از فرماندهان یگان‌های انتظامی، مرزبانی ناجا و اعضای هیئت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان صورت دادند که مهم‌ترین عوامل مؤثر بر ناامنی و گسترش فعالیت‌های تروریستی مرزهای شرقی، عوامل اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی قلمداد شد. (عبدی و همکاران، ۱۳۹۵)

(۳) «جواد گلدوی و رضا گلوی» (۱۳۹۳) در تحقیقی به بررسی ملی‌گرایی قومی در امنیت استان سیستان و بلوچستان پرداخته‌اند. به اعتقاد آن‌ها، معضل اساسی ناامنی در استان سیستان و بلوچستان از ناحیه کشورهای همسایه شرقی است. (گلدوی و گلوی، ۱۳۹۳)

(۴) «احمد امیری» (۱۳۹۲) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که حضور القاعده در مرزهای ایران و پاکستان در حوزه‌های نظامی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی اثرگذار بوده که بیشترین اثرگذاری آن در حوزه فرهنگی و اجتماعی و کمترین آن در حوزه نظامی می‌باشد. (امیری، ۱۳۹۲)

(۵) «سید یوسف موسوی و همکاران» (۱۳۹۶) در تحقیقی به بررسی ماهیت اقدام‌های گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان پرداخته‌اند. محققان معتقدند که تهدیدهای نظامی، عبور و مرور غیرقانونی اتباع مهاجر، گروهک‌های تروریستی و معاند و قاچاقچیان از مهم‌ترین عوامل دخیل در ناامنی مرزهای این استان می‌باشد که در این میان توجه به مؤلفه‌هایی از جمله اشراف اطلاعاتی، تقویت هماهنگی میان دستگاه‌های امنیتی و اطلاعاتی، برخورد انسانی و اسلامی با مرزنشینان، توسعه اقتصادی و... از مهم‌ترین راهکارهای واپایش و پیشگیری از ناامنی‌هاست. (موسوی و همکاران، ۱۳۹۶)

(۶) «محمدعلی بصیری و زهرا آقامحمدی» (۱۳۹۵) در تحقیقی به آینده‌پژوهی غرب آسیا در سه دهه آتی پرداخته‌اند. محققان اذعان داشته‌اند با توجه به ویژگی‌های برجسته منطقه غرب آسیا، بنیادگرایی اسلامی و تداوم شکل‌گیری گروهک‌های تروریستی همچنان یکی از مهم‌ترین تهدیدهای صلح و امنیت این منطقه است. (بصیری و آقامحمدی، ۱۳۹۵)

(۷) «حسین مسعودنیا و همکاران» (۱۳۹۶) در تحقیقی به تبیین تهدیدهای تکفیری‌های پاکستان برای ج.ا.ایران در دو بعد نرم و سخت پرداخته‌اند. از دیدگاه محققان، با توجه به توان اثرگذاری بالقوه این جریان بر مردم منطقه در بعد نرم، تهدید برای حاکمیت ملی، هویت ملی و انسجام سیاسی و اجتماعی و در بعد سخت تهدیدهای فیزیکی و نظامی متصور می‌باشد. (مسعودنیا و همکاران، ۱۳۹۶)

بر اساس نتایج بررسی پیشینه تحقیق مشخص می‌شود بسیاری از تحقیق‌های صورت گرفته در این حوزه، به تبیین و شناسایی عوامل و علل رخداد‌های تروریستی معطوف گردیده و پیش‌بینی سناریوها و اقدام‌های گروهک‌های تروریستی در آینده کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بر این اساس موضوع این تحقیق از نظر هدف و نیز روش مورد استفاده، متمایز از سایر تحقیق‌های صورت گرفته می‌باشد که این مهم را می‌توان به‌عنوان نوآوری تحقیق قلمداد نمود.

۱-۴. سؤال‌های تحقیق

۱-۴-۱. سؤال اصلی

سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷ کدام‌ها هستند؟

۱-۴-۲. سؤال فرعی

ترتیب اولویت سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷ چگونه است؟

۱-۵. هدف‌های تحقیق

۱-۵-۱. هدف اصلی

شناسایی سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷.

۱-۵-۲. هدف فرعی

تعیین اولویت سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷.

۱-۶. روش تحقیق

روش اجرای تحقیق دلفی می‌باشد. روش دلفی اغلب فرایندی دومرحله‌ای است که با هدف آگاهی از دیدگاه‌های مقدماتی گستره وسیعی از صاحب‌نظران، کار خود را با نظرسنجی درباره موضوع آغاز می‌کند. سپس پاسخ‌ها تلفیق و برای نظرخواهی دوباره از شرکت‌کنندگان ارسال می‌شود. (رستمی و طبایخی ممقانی، ۱۳۹۰) روش دلفی شامل فرایندی ارتباطی و پژوهشی است که دستکم دربرگیرنده ۸ مرحله است:

(۱) تعیین برخی هدف‌ها و موضوع‌هایی که در قالب آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح قابل بررسی و تحقیق هستند؛

(۲) ساخت پرسشنامه به‌عنوان وسیله گردآوری داده‌ها؛

(۳) انتخاب برخی افراد (جوابگو) که بتوان عقاید آن‌ها را مطالعه کرد که به‌طور معمول کارشناسان خواهد بود؛

(۴) بررسی اصلی و اولیه عقیده پاسخ‌دهندگان از راه ابزار پرسشنامه؛

(۵) تهیه سازماندهی مقدماتی و خلاصه‌ای از داده‌های منتج از بررسی‌های اولیه؛

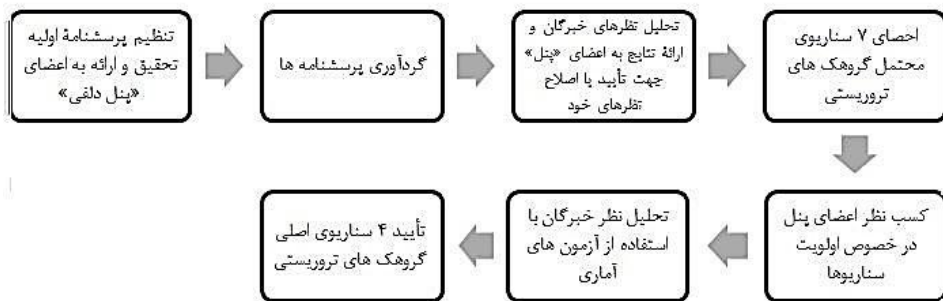
(۶) ارتباط میان نتایج بررسی‌های اصلی و اولیه با عقاید به‌عنوان بازخورد همه پاسخ‌دهندگان؛

(۷) ارزیابی و واریسی مجدد نظرهای پاسخ‌دهندگان، به این دلیل که آن‌ها مطلع شده‌اند و ممکن است عقایدشان تحت تأثیر سایر پرسش‌شوندگان تغییر کند؛

(۸) ارائه ارزیابی و تفسیری از داده‌ها و نوشتن گزارش نهایی. (خزایی و پدرام، ۱۳۸۷: ۴۸)

جامعه آماری این پژوهش شامل استادان و نخبگان دانشگاهی، مسئولین و فرماندهان و مدیران عالی نظامی آشنا به ادبیات حوزه تحقیق و نیز شرایط ویژه استان سیستان و بلوچستان می‌باشند که در قالب نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۶ نفر از آن‌ها انتخاب شده‌اند.

روش گردآوری داده‌ها در این مطالعه مشتمل بر روش کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. در روش کتابخانه‌ای تلاش گردید از کتاب‌ها، مقاله‌ها، وبگاه‌های اینترنتی و سایر نشریه‌های مرتبط بهره‌برداری شود. در روش میدانی نیز از ابزار پرسشنامه استفاده گردیده است. در این مطالعه مطابق شکل شماره (۱) در نخستین گام، سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان بر اساس نظر اعضای «پنل دلفی» احصاء و در مرحله دوم به منظور شناخت سناریوهای نهایی با استفاده از پرسشنامه‌ای پنج طیفی، اولویت سناریوها از دیدگاه اعضای پنل موردبررسی قرار گرفت.



شکل شماره (۱): مراحل انجام تحقیق

در مرحله شناسایی سناریوهای نهایی، در کنار بهره‌گیری از آزمون فریدمن جهت رتبه‌بندی اولویت سناریوهای احصاء شده، برای تعیین میزان اتفاق نظر میان اعضای پنل از ضریب هم‌مانگی «کندال» در نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. ضریب هم‌مانگی کندال نشان می‌دهد که افرادی که چند مقوله را براساس موضوعی مرتب کرده‌اند، در اصل معیارهای مشابهی را برای قضاوت درباره اهمیت هر یک از مقوله‌ها به کار برده‌اند و از این نظر با یکدیگر اتفاق نظر دارند. مطابق جدول شماره (۱) مقدار این مقیاس هنگام هم‌مانگی و موافقت کامل برابر با یک و در زمان نبود هم‌مانگی و موافقت کامل برابر با صفر

است. (میرکمالی و متاجی نیمور، ۱۳۹۳: ۸۴)

جدول شماره (۱): تفسیر مقادیر گوناگون ضریب هماهنگی کندال

مقدار W	تفسیر	اطمینان نسبت به عوامل
۰/۱	اتفاق نظر بسیار ضعیف	وجود ندارد
۰/۳	اتفاق نظر ضعیف	کم
۰/۵	اتفاق نظر متوسط	متوسط
۰/۷	اتفاق نظر قوی	زیاد
۰/۹	اتفاق نظر بسیار قوی	بسیار زیاد

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. تروریسم

تروریسم مفهومی به قدمت تاریخچه انسان است. (Mehmet, 2017:98) اما واژه ترور برای اولین بار در سال ۱۷۹۵ برای توصیف اقدام‌های دولت انقلابی ژاکوبین‌ها به کار رفته است. (Walls, 2017: 12) عالمان علم سیاست معتقدند روی طیف خشونت سیاسی، تروریسم، به روشنی جایی میان دعوا و جنگ قرار دارد. جنگ، نوعی خشونت سازمان یافته از سوی دولت‌هاست که بر اساس قواعد معینی استوار است؛ درحالی که تروریسم به کاربرد نامنظم و پیش‌بینی ناپذیر خشونت برای دستیابی به هدف‌های گوناگون اشاره دارد. (محمدی و حاضری، ۱۳۹۱) به علت عدم اتفاق نظر در خصوص تعریف تروریسم تاکنون بیش از ۱۰۰ تعریف متفاوت برای این واژه به کار رفته (Chakaravrti, 1994:2345) که محورهای اصلی آن‌ها به شرح زیر می‌باشند:

- تروریسم یک پدیده سیاسی است؛

- تروریسم با خشونت یا تهدید به خشونت همراه است؛

- تروریسم دارای عقلانیت سودمحور است. (فیرحی و ظهیری، ۱۳۸۷)

با توجه به تنوع نگرش‌ها به مفهوم تروریسم تقسیم‌بندی‌های متفاوتی جهت تبیین این مفهوم به کار گرفته شده است؛ گروهی از محققان، تروریسم را به دو نوع داخلی و خارجی (بین‌المللی) تقسیم‌بندی نموده‌اند. در تروریسم خارجی به‌طور معمول بیش از یک کشور مورد هدف تروریست‌ها قرار گرفته و هدف نهایی تروریست‌ها، تغییر رژیم و نظام سیاسی می‌باشد؛ درحالی که در تروریسم داخلی بدون هدایت یا تشویق کشور یا

سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه، موضوعات منفردی چون اقتصاد، سیاست، جغرافیا و.. اقدام‌هایی چون راهپیمایی، آشوب و.. از سوی افراد و گروه‌ها صورت می‌پذیرد. در این نوع تروریسم، راه برای مذاکره باز بوده و شیوه‌های آن در کشورهای فقیر و ثروتمند متفاوت است. (Boylan, 2010:36), (Sanchez- Cuenca&de la Calle, 2009:37)

در یک تقسیم‌بندی دیگر تروریسم را به سه دوره سستی، نوین و فرانویین (تروریسم سایبری^۱، تروریسم زیست‌محیطی^۲، تروریسم سایبری- زیست محیطی^۳) طبقه‌بندی نموده‌اند که بر همین اساس «دیوید راپوپورت»^۴ چهار موج تروریسم نوین را درخصوص گونه‌شناسی تاریخی تروریسم بین‌المللی و چگونگی تحول آن در قالب یک فرایند ارائه نموده که خلاصه دیدگاه‌های وی در جدول شماره (۲) ارائه گردیده است.

جدول شماره (۲): چهار موج تروریسم نوین منبع: (Walls, 2017:20)

زمان و علت فروکش کردن	راهکنش	هدف	مقصود	تسریع‌کنندگان	موج
سرکوب به‌وسیله حکومت‌ها، آغاز جنگ جهانی اول	قتل، ترور، دزدی از بانک، استفاده از دینامیت	رأس حکومت	انقلاب، از بین بردن حکومت‌های بیدادگر	اصلاحات کند سیاسی، انحطاط حکومت‌های سلطنتی	آنارشیزم ۱۸۷۰-۱۹۱۰
محقق شدن هدف‌ها	حمله به شیوه‌های چریکی	پلیس و نیروهای نظامی	حذف قوانین مستعمراتی، ایجاد دولت‌های جدید	پایان معاهده ورسای، افزایش تمایل به استقلال	ملی‌گرایی ۱۹۲۰-۱۹۶۰
انتهای جنگ سرد	هواپیماربابی، آدم‌ربایی، قتل	آمریکا	حذف و نابودی سرمایه‌داری	جنگ ویتنام، تنش‌های جنگ سرد	چپ جدید ۱۹۶۰-۱۹۸۰
نامعین	عملیات انتحاری، هواپیماربابی، بمب‌گذاری	آمریکا رژیم اشغالگر قدس، اروپا	ایجاد خلافت جهانی اسلامی	تهاجم شوروی به افغانستان	مذهبی ۱۹۷۰- تاکنون

1. Cyber-Terrorism
2. Bio-Terrorism
3. Bio-Cyber-Terrorism
4. David Repoport

اقدام‌های تروریستی در هر جامعه‌ای دارای مخاطبان ویژه خود می‌باشد. «بویلن»^۱ در یک طبقه‌بندی (۲۰۱۰) دو مخاطب اصلی را برای اقدام‌های تروریستی تعیین نموده است؛ مخاطب اول کشوری که تهدید شده یا خشونت علیه وی به کار می‌رود و مخاطب دوم تأمین‌کنندگان مالی، پشتیبانی و اطلاعاتی تروریست‌ها هستند. تروریسم به منظور دستیابی به هدف‌های خود از شیوه‌های متفاوتی استفاده می‌نماید که در یک طبقه‌بندی، ۱۵ نوع از آن یاد شده است: تروریسم اسطوره‌ای، تروریسم آنارشستی، تروریسم اجتماعی، تروریسم قومی، تروریسم مواد مخدر، تروریسم سایبری، تروریسم فرانونین، فراتروریسم، تروریسم دینی، تروریسم دولتی، تروریسم انقلابی، تروریسم زیست‌محیطی، تروریسم اقتصادی، تروریسم اطلاعاتی و تروریسم عقیدتی؛ (اقارب‌پرست، ۱۳۸۷: ۱۱) موضوعی که پیش‌بینی رفتار و واپایش آن‌ها را دشوار نموده است. بر این اساس برخی معتقدند که باید زندگی با تروریست را یاد گرفت و خود را با آن تطبیق داد. (Gordon, et.al, 2016:15)

۲-۲. آینده پژوهی

آینده پژوهی به عنوان یک دانش نوین و فرارشته‌ای در میانه جنگ جهانی دوم ایجاد شده است. (مظلوم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۲۹) آینده پژوهی با رویکرد مبتنی بر ساخت آینده سعی دارد در بسترهای مهمی چون حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و علم و فناوری توان انتخاب آگاهانه، برنامه‌ریزی فراگیر و تعامل هوشیارانه با دنیای آشوبناک و پیچیده آینده را ارتقا دهد. به عبارتی، هدف اصلی آینده پژوهی کشف پیش‌دستانه علائم تغییر، شناسایی و تسهیل روندهای اثرگذار و ترسیم آینده‌های بدیل می‌باشد. (خزایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱) در آینده پژوهی که از آن به عنوان علم و هنر کشف آینده و شکل بخشیدن به آینده مطلوب یاد می‌شود، آینده پژوهان از رویکرد تحلیلی (چه آینده‌هایی را می‌توان ساخت) تجویزی (چه آینده‌هایی را باید ساخت) و تصویرپردازی (آینده چگونه است) بهره می‌گیرند. (پدرام، ۱۳۸۸: ۱۶)

تفاوت ماهیتی و روشی این رویکردها منجر به ظهور سه مفهوم متمایز ولی پیوسته آینده‌پژوهی، پیش‌بینی (آینده‌نگری) و آینده‌نگاری در مطالعات این حوزه شده است. در رویکرد آینده‌پژوهی با استفاده از مطالعه نظام‌مند آینده به بررسی و تجسم همه آینده‌های ممکن پرداخته می‌شود. (جلال‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵:۱۰۳)، (سیاح مفصلی و اسدی، ۱۳۹۴:۲۴)، (فاضل‌قانع، ۱۳۸۸:۴۹) در مرحله پیش‌بینی محققان با استفاده از فنون رایج علوم اجتماعی از بین آینده‌های شناسایی شده در مرحله قبل، محتمل‌ترین آینده‌ها را تعیین می‌نمایند. (عصاریان نژاد، ۱۳۸۶:۷۱)، (ملکی‌فرد، ۱۳۹۴:۱۳)، (کریمی‌فرد، ۱۳۸۷:۳۷) در نهایت در آینده‌نگاری محققان با قدرت خلاقیت و تصویرپردازی خود، پس از بررسی جامع آینده‌های ممکن و محتمل مطلوب‌ترین حالت را که باعث ایجاد مزیت رقابتی پایدار می‌گردد انتخاب و سپس در قالب الگوسازی و چشم‌اندازسازی برای اجرا آماده‌سازی می‌نمایند. (زالی، ۱۳۹۰:۳۴)، (ملکی‌فرد، ۱۳۹۴:۱۴) در این مرحله هدف اصلی ایجاد آینده مطلوب است.

آینده‌پژوهان (به معنای عام) برای مطالعه و تحلیل آینده از روش‌های متفاوتی بهره می‌گیرند که در ادامه به بررسی برخی از این روش‌ها پرداخته می‌شود:

(۱) **توفان فکری:** از این روش برای کشف روندها و شناسایی فرصت‌ها، چالش‌ها و خطرهای آینده می‌توان استفاده کرد.

(۲) **تحلیل روند:** مطالعه یک روند مشخص به منظور کشف ماهیت، عمل‌پیدایش، سرعت توسعه و پیامدهای بالقوه آن. (پدرام، ۱۳۸۸:۹)

(۳) **چرخ آینده:** این چرخه تلاش می‌کند با تمرکز بر روی موضوع یا مسئله، پیامدهای مختلف اقتصادی، اجتماعی، فناورانه، زیست‌محیطی، نظامی و... را در چندین لایه مورد شناسایی قرار دهد. برای شناسایی این پیامدها با این گستره موضوعی، نیاز به سازماندهی خیره‌هایی از همه حوزه‌های موردنیاز در قالب پنل یا مصاحبه است. (رضایان قیباشی و همکاران، ۱۳۹۶:۱۴۵).

(۴) **سناریونویسی:** سناریو عبارت است از داستان‌هایی درباره آینده که توصیفی از رویدادهای ممکن و چندگانه‌ای است که امکان وقوع آن‌ها در آینده وجود دارد. (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۸۹:۳۵۴)

به آن‌ها امکان می‌دهند تا درباره این گزینه‌ها اندیشیده و واکنش‌های متفاوت را بررسی کنند. (پدرام و زالی، ۱۳۹۷) موجه بودن، سازگاری درونی، امکان به‌کارگیری در تصمیم‌گیری و ارتباط با گذشته از جمله ویژگی‌های سناریوی خوب می‌باشد. (اسکندری، ۱۳۹۲: ۳۸)

(۵) روش دلفی: این فن و روش به‌طور ویژه از سوی آینده‌پژوهان ابداع گردیده است. (فاضل قانع، ۱۳۸۸) که هدف آن معاوضه دانش کمی با دانش کیفی خبرگان است. این روش شامل نظرخواهی از کارشناسان با تکرار متوالی یک پرسشنامه است. هر تکرار، یک دوره را شامل می‌شود و وسیله‌ای برای بیان دیدگاه‌های کارشناسان است. نتایج هر دوره نظرسنجی گردآوری و اظهارنظرها به شیوه‌های کمی و کیفی تحلیل و مخاطبان هم در این اجماع رو به توسعه باید دلایل تداوم مخالفت خود را شرح دهند. شمار دوره‌های موردنیاز به سطح اجتماعی بستگی دارد که پیمایش و تحلیل به‌دنبال دستیابی به آن است. (رستمی و طباطبائی، ۱۳۹۰: ۶۳) در طول ده سال اخیر، روش دلفی بیشتر برای آینده‌نگاری ملی و فناوری استفاده شده است. (ولیوند و مینایی، ۱۳۹۶: ۱۲)

به‌صورت میانگین، مطالعات آینده‌پژوهی نیازمند ترکیب چندین روش برای شناخت مناسب از آینده می‌باشد. (سیاح مفضل و اسدی، ۱۳۹۴: ۱۴)

۲-۳. استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران قرار گرفته و مرکز آن شهرستان زاهدان است. استان سیستان و بلوچستان با وسعت ۱۸۷۵۰۲ کیلومترمربع معادل ۱۱/۵ درصد مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. از شمال به استان خراسان جنوبی، از جنوب به دریای عمان، از شرق به کشورهای افغانستان و پاکستان و از غرب به استان‌های کرمان و هرمزگان محدود شده است. (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۹: ۳)

منطقه بلوچستان ۸۰ سال پیش به این نام نامیده شده است، حاکمان ایران، این منطقه را به نام سیستان و بلوچستان می‌نامیدند. مرکز آن نیز از همان زمان از «دوزاپ»^۱ به زاهدان تغییر

یافت. (Rehman, 2014:2) این استان از دو ناحیه قومی سیستانی (از مرز شمالی استان با خراسان جنوبی تا زاهدان) و بلوچی (از زاهدان تا دریای عمان در جنوب استان) تشکیل شده است. چندگانگی و تنوع مذهبی، گویش‌های مختلف و تعلقات قومی و قبیله‌ای از دیگر ویژگی‌های اجتماعی این استان است. در حدود ۷۰ درصد از جمعیت استان اهل تسنن و در حدود ۳۰ درصد اهل تشیع هستند. (جهان‌تغ پاک، ۱۳۹۴: ۲۵) مردم استان سیستان و بلوچستان به لهجه سیستانی در منطقه سیستان و بلوچی در منطقه بلوچستان سخن گفته و لهجه‌های «مکرانی» و «سرحدی» در شمال بلوچستان نیز رایج است. ۹۹/۸۵ جمعیت آن را مسلمانان شیعه و سنی (در منطقه بلوچستان بیشتر مردم پیرو مذهب تسنن شاخه حنفی و بیشتر ساکنین منطقه سیستان را پیروان شیعه ۱۲ امامی) تشکیل می‌دهند. (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۹: ۱۲) از آنجا که فرهنگ حاکم بر مردم بومی منطقه (به‌ویژه در منطقه بلوچستان) در ویژگی‌های عشیره‌ای و طایفه‌ای خلاصه می‌گردد، به‌صورت کوتاه ویژگی‌های برجسته اجتماعی مردم عبارتند از:

- (۱) وابستگی شدید قومی و قبیله‌ای؛
- (۲) احترام فراوان به سنت‌ها و آداب مذهبی؛
- (۳) داشتن حس انتقام‌جویی؛
- (۴) کم‌اهمیتی و بی‌توجهی به زنان؛
- (۵) ازدواج ناهمگون؛
- (۶) تأثیر فرهنگ کشورهای همجوار؛
- (۷) روحیه مهمان‌نوازی؛
- (۸) روحیه جوانمردی. (جهان‌تغ پاک، ۱۳۹۴: ۳۸)

در این منطقه به دلایل مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی احزاب و گروهک‌های غیرقانونی فراوانی در حال فعالیت می‌باشند که آن‌ها را بر اساس مشی مسلحانه و یا غیرمسلحانه می‌توان به دو گروه تقسیم‌بندی نمود که برخی از مهم‌ترین گروهک‌های هر طبقه به شرح زیر می‌باشند:

۲-۳-۱. حزب‌ها و گروهک‌های دارای مشی غیرمسلحانه

(۱) حزب مردم بلوچستان

حزب مردم بلوچستان تشکلی است «ملی - مردمسالارانه» که برای دستیابی به «حاکمیت ملی» مردم بلوچستان مبارزه می‌کند. در اساسنامه حزب، هدف‌های حزب به شرح زیر عنوان شده است:

- (۱) دستیابی به «حاکمیت ملی» مردم بلوچستان از راه تشکیل حکومت ملی در بلوچستان؛
- (۲) اساس حکومت ملی بلوچستان بر پایه مردمسالاری، جدایی دستگاه دین از دولت،
- ار بین بردن تبعیض ملی، فرهنگی، مذهبی، جنسی و نژادی استوار است؛
- (۳) تضمین امنیت، تقویت و فراهم نمودن زمینه‌های رشد سرمایه‌های ملی و تأمین رفاه اجتماعی برای عموم مردم در بلوچستان؛

(۴) رسمیت بخشیدن زبان بلوچی به عنوان زبان رسمی و ارتباطی بلوچستان؛

- (۵) برقراری «جمهوری فدرال» و «مردمسالارانه» بر اساس جدایی دستگاه دین از دولت که حقوق برابر ملت‌های ساکن ایران در آن تضمین شده باشد.
- (۶) برقراری روابط مسالمت‌آمیز میان ملت‌ها براساس احترام متقابل و رعایت حقوق بین‌المللی.

(۷) پشتیبانی از جنبش‌های ملی مبتنی بر مردمسالاری مردم بلوچ در بخش‌های دیگر بلوچستان با رعایت قوانین بین‌المللی و تقویت نزدیکی فرهنگی، سیاسی و اقتصادی میان آن‌ها. (پایگاه اطلاع‌رسانی حزب مردم بلوچستان)

(۲) جبهه متحد بلوچستان - جمهوری خواهان فدرال

در اواخر آوریل سال ۲۰۱۲، خبر تشکیل جبهه متحد بلوچستان ایران از سوی اطلاعیه این جبهه اعلام شد. بر اساس مرامنامه جبهه، اولین هدف آن عبارت است از: «تلاش در جهت احقاق حقوق حقه مردم بلوچ و بلوچستان در ایرانی آزاد، مردمسالار و غیرمتمرکز که در آن حکومت واقعی مردم بر مردم و حقوق ملیت‌های ایرانی با ایجاد یک نظام غیرمتمرکز در شکل فدرال، خودمختار و یا خودگران تضمین گردد».

جبهه متحد بلوچستان، ائتلاف نیروهای سیاسی با گرایش‌ها گوناگون را لازم دانسته و تأکید کرده است: «جبهه متحد بلوچستان یک ائتلاف اصولی با هدف ایجاد همکاری و توافق با همه نیروهای مترقی ایرانی جدا از باورهای فلسفی و اعتقادی و بر اساس حداقل اصول مشترک است تا از بیشترین توان برای احقاق حقوق ملی بهره گیرد». با مروری بر هدف‌ها و خواسته‌های حزب‌ها و گروهک‌های غیرقانونی، دیدگاه‌های آن‌ها را می‌توان به شرح زیر دانست:

(۱) تأکید بر اختلاف میان شیعه و سنی، دامن زدن به آن و گسترش تفکر وهابیت در سطح بلوچستان؛

(۲) تأکید بر اعمال تبعیض در قبال حقوق قوم بلوچ از سوی ج.ا.ایران؛

(۳) عدم توجه به «هویت قومی» قوم بلوچ (زبان، آداب و رسوم و ...)

(۴) ایجاد بلوچستان مستقل، خودمختار یا اعمال نظام فدرالی برای بلوچستان. (پایگاه

اطلاع‌رسانی جبهه متحد بلوچستان - جمهوری خواهان فدرال)

برگزاری نشست‌های حقوق بشری، همکاری با سایر گروهک‌های معاند نظام در مورد خدشه‌دار نمودن تصویر ج.ا.ایران، استفاده از نفوذ نرم جهت تبیین جایگاه خود از جمله فعالیت‌های کنونی گروهک‌ها و حزب‌های دارای مشی غیرمسلحانه در استان سیستان و بلوچستان است.

۲-۳-۲. گروهک‌های دارای مشی مسلحانه

(۱) گروه المنعم

پس از وقایع ابتدای انقلاب و انهدام، انحلال و انفعال گروهک‌هایی چون «جبهه متحد بلوچ»، «نبرد بلوچ» و «ستاره سرخ (بامی استار)»، دهه ۷۰ شمسی را باید دوره ظهور و شدت‌گیری مجدد گروه‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان و مناطق شرقی کشور تلقی نمود. گروه‌هایی که با گذاشتن نام‌های جهادی و دینی بر روی خود و برداشتن سلاح مدعی بودند با هدف احقاق حقوق اهل سنت و قوم بلوچ تأسیس شده‌اند. «هوشنگ نورائی» جامعه‌شناس بلوچ مقیم انگلیس معتقد است که گروه تروریستی وابسته به

«عبدالمنعم اریش» نخستین جنگجویان افراطی در جنوب شرق ایران بوده‌اند. عبدالمنعم برادر «رمزی یوسف»، طراح حملات ۱۱ سپتامبر و از عوامل دخیل در انفجار تروریستی حرم امام رضا (علیه السلام) در سال ۱۳۷۳ بوده است. او همچنین در ترور «بی نظیر بوتو» با سپاه صحابه پاکستان (ژوئیه ۱۹۹۳) همکاری داشته است؛ اما واقعیت این است که خانواده عبدالمنعم، شهروندان پاکستانی هستند و هیچ یک از منابع غربی و غیرایرانی، کوچک‌ترین اشاره‌ای به ایرانی بودن این فرد و گروه وی نکرده‌اند. گفته می‌شود در ژوئن ۲۰۰۴ عبدالمنعم در کراچی دستگیر شده است؛ (حبیبی و قربانی، ۱۳۹۶) موضوعی که منجر به انفعال عملیاتی و به احتمال زیاد فروپاشی این گروه گردیده است

(۲) حزب الفرقان

تعدادی از جوانان بلوچ در تابستان ۱۳۷۵ از طوایف مختلف بلوچستان ایران نظیر شه بخش، قنبر زهی، ریگی و شهنوازی، به سرکردگی «مولوی جلیل قنبر زهی» معروف به «صلاح الدین» که سابقه همکاری با طالبان داشتند در ولایت نیمروز افغانستان و با حمایت‌های مالی و پشتیبانی ملارسل (والی نیمروز) و گرفتن سلاح و دیگر امکانات نظامی از «ولاشاه ولی» (فرمانده نظامی طالبان در منطقه) گروهکی را تشکیل دادند تا به طور مسلحانه در داخل خاک ج.ا.ایران اقدام به فعالیت کنند. این گروه در اواخر سال ۱۳۷۵ در نیمروز افغانستان موجودیت خود را اعلام کرد. پایگاه این گروهک در کشورهای افغانستان و پاکستان بود. مشکلات مالی این گروهک باعث شده تا دست به کارهای مختلفی از قبیل حمل و توزیع مواد مخدر و گروگان‌گیری در پاکستان و ایران بزنند. رهبری این گروهک را در سطح جهانی سرویس اطلاعاتی کشورهای بیگانه به عهده داشتند؛ اما در سطح کشور و استان سیستان و بلوچستان، رهبری گروهک را شخصی به نام مولوی جلیل قنبر زهی فرزند نورمحمد و معروف به صلاح الدین یا حاجی به عهده داشته است. (رحمانی ساعد، ۱۳۹۴: ۷۳) در سال ۱۳۹۳ از ادغام این گروه با گروه «حرکت انصار ایران» گروه جدیدی با عنوان «انصارالفرقان» تشکیل شده است. (پایگاه اطلاع‌رسانی هایلیان، ۱۳۹۷) در ۲۸ خرداد ۱۳۹۶ در پی

عملیات نیروی زمینی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و قرارگاه قدس، مولوی جلیل قنبر زهی سرکرده این گروه به هلاکت رسید. (پایگاه اطلاع‌رسانی تسنیم، ۱۳۹۶) از آخرین اقدام‌های تروریستی این گروه می‌توان به حمله به مقر فرماندهی نیروی انتظامی شهرستان چابهار در تاریخ ۱۵ آذرماه ۱۳۹۷ اشاره نمود. (پایگاه اطلاع‌رسانی باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۷)

(۳) گروه جیش‌العدل

پس از دستگیری و معدوم شدن عبدالمالک ریگی و تعدادی از سرکردگان این گروه، برادرش عبدالرئوف ریگی و تعدادی از اشرار تروریست در تلاش برای ساماندهی باقیمانده گروهک برآمدند؛ اما خیلی زود به علت اختلاف‌های درون‌گروهی و تسویه حساب‌های داخلی با یکدیگر درگیر و به دو شاخه تقسیم شدند که یکی از این گروه‌ها «جیش‌العدل» می‌باشد. نقطه آغاز فعالیت جیش‌العدل سال ۱۳۹۱ بود که پس از یک سال، فعالیت‌های این گروه اوج گرفت. این گروه در اساسنامه خود یکی از هدف‌های راهبردی خود را براندازی ج.ا.ایران عنوان نموده است. شهادت ۸ نفر از مرزبانان در ۱۷ فروردین ۱۳۹۴، اسارت ۱۴ نفر از مرزبانان در ۲۴ مهر ۱۳۹۷، حمله به صبحگاه سپاه پاسداران در نیک‌شهر در ۱۳ بهمن‌ماه ۱۳۹۷ و حمله انتحاری به اتوبوس حامل نیروهای قرارگاه قدس سپاه پاسداران در جاده خاش و زاهدان در ۲۴ بهمن ۱۳۹۷ گوشه‌ای از حملات تروریستی این گروه می‌باشد. (پایگاه اطلاع‌رسانی همشهری آنلاین، ۱۳۹۷)

(۴) گروهک جندالله (جنبش مقاومت مردمی ایران)

مؤسس این گروه عبدالمجید (عبدالمالک) ریگی می‌باشد. ریگی قبل از تشکیل این گروهک در سال ۱۳۷۴، در گروهک «محمد رسول‌الله» به سرکردگی مولا بخش درخشان معروف به «مولوک» به مدت یک سال عضویت داشت و مدتی در قندهار افغانستان به همراه گروهک طالبان بود. وی در دی‌ماه ۱۳۸۱ به همراه چند نفر از دوستان طلبه خود که در افغانستان باهم بودند، تصمیم گرفتند برای آنچه که «احقاق حقوق اهل سنت» و مبارزه با ج.ا.ایران می‌نامیدند هم‌پیمان شوند؛ بنابراین، گروهی به نام «جندالله» را تشکیل داده و

عبدالمالک را به عنوان «امیر» خود انتخاب کردند. راهبندی و قتل عام مردم در محور زابل به زاهدان (حادثه تاسوکی)، انفجار اتوبوس حامل کارکنان سپاه پاسداران زاهدان، انجام عملیات انتحاری و تروریستی در مسجد امیرالمؤمنین (علیه السلام) زاهدان، حادثه پیشین سرباز که منجر به شهادت گروهی از مردم و تعدادی از سرداران سپاه و سران قبیله‌ها و طایفه‌های استان گردید و در نهایت حادثه تروریستی تاسوعای چابهار از مهم‌ترین جنایت‌های این گروهک به‌شمار می‌رود. این گروهک، پس از انجام چند عملیات تروریستی، اقدام به تغییر نام گروه از «جندالله» به «جنبش مقاومت مردمی ایران» نمود و سعی کرد اقدام‌های خود را در راستای مطالبه‌ها و خواسته‌های همه گروه‌های قومی-مذهبی (به‌ویژه اهل سنت) ایران توجیه نموده و فعالیت‌ها و جنایت‌های خود را اعتبار ملی دهد. سرکرده این گروهک در اواخر سال ۱۳۸۸ در یک عملیات پیچیده اطلاعاتی دستگیر و در سال ۱۳۸۹ اعدام شد؛ اکنون سرکرده این گروه فردی به نام «محمدظاهر تنیده نارویی» است. پس از اعدام عبدالمالک ریگی این گروه با مشکلات فراوانی مواجه شده است؛ بنابراین برای فرار از فشارهای بین‌المللی، سیاسی و افکار عمومی جامعه اهل سنت، گروه‌هایی به‌موازات این گروهک تشکیل داده است. (پایگاه اطلاع‌رسانی دیده‌بان مبارزه با تروریسم، ۱۳۹۶)

۳. یافته‌های تحقیق

آینده‌پژوهی سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در دو مرحله به شرح زیر اجرایی گردید.

۳-۱. مرحله اول

بر اساس چارچوب کلی کار به روش مطالعات دلفی، پس از ترسیم مخاطره‌ها و تهدیدهای نظام مقدس ج.ا.ایران به‌ویژه در استان سیستان و بلوچستان و نیز احتمال ادامه بقا و نیز رشد گروهک‌های تروریستی در این استان، از پرسش‌شوندگان خواسته شد با تأکید و تمرکز بر بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷ به سؤال‌های زیر پاسخ دهند:

(۱) به نظر شما در صورت پذیرش سناریوی ادامه بقا و رشد گروهک‌های تروریستی مسلحانه و غیرمسلحانه در استان سیستان و بلوچستان، سناریوهای احتمالی این گروهک‌ها در بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷ چه خواهند بود؟

(۲) به نظر شما در برخورد با چنین سناریوهایی چه تدبیرهایی باید به کار برد؟ پس از گردآوری نظر اعضای پنل، جمع‌بندی دیدگاه‌های اعضای پنل به همراه نظرات اولیه دوباره به پرسش‌شوندگان بازگردانده شد. این فرایند به منظور آگاهی پرسش‌شوندگان از نظرات سایرین (بدون امکان شناسایی) و تأیید و یا اصلاح نظرات صورت پذیرفت. بر اساس حوزه‌های مشترک نظری اعضای پنل دلفی ۷ سناریوی زیر به‌عنوان سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷ تعیین گردید:

- (۱) همراهی با نظام؛
- (۲) افزایش کمی و کیفی اقدام‌های خرابکارانه؛
- (۳) گسترش فعالیت‌ها در حوزه‌های سیاسی و حقوق بشری؛
- (۴) ائتلاف با سایر گروهک‌های تروریستی داخلی و منطقه‌ای؛
- (۵) تقویت و نهادینه‌سازی اندیشه سلفی‌گری و دامن زدن به اختلاف‌های مذهبی؛
- (۶) گسترش همکاری با کشورهای منطقه (عربستان، پاکستان و امارات)؛
- (۷) نفوذ در بین نمایندگان مجلس شورای اسلامی، شورای شهرها و معتمدین محلی.

۲-۳. مرحله دوم

در دلفی دور دوم، با توجه به اینکه به‌طور عمده در ترسیم سناریوهای آینده‌پژوهی بین ۳ تا ۵ سناریو را در نظر می‌گیرند، مقرر گردید سناریوهای احصاء شده در مرحله قبل برای تعیین سناریوهای محتمل در اختیار «پنل دلفی» قرار گیرد. در این مرحله از پرسش‌شوندگان خواسته شد اولویت سناریوهای تأیید شده در مرحله قبل را مشخص نمایند که نتایج آن در جدول شماره (۳) ارائه گردیده است.

جدول شماره (۳): بررسی اولویت سناریوها از دیدگاه اعضای پنل

ترتیب اولویت	میانگین رتبه	انحراف معیار	میانگین	سناریوی احتمالی
۱	۵/۶	۰/۴۳	۴/۶۸	افزایش کمی و کیفی اقدام‌های خرابکارانه
۲	۴/۸۷	۰/۴۸	۴/۵۵	تقویت و نهادینه‌سازی اندیشه سلفی‌گری و دامن زدن به اختلاف‌های مذهبی
۳	۴/۱۲	۰/۵۱	۴/۴۳	گسترش فعالیت‌ها در حوزه‌های سیاسی و حقوق بشری
۴	۳/۹۱	۰/۶۲	۴/۱	نفوذ در بین نمایندگان مجلس شورای اسلامی، شورای شهر و معتمدین محلی
۵	۳/۶۴	۰/۷۸	۴/۰۰	گسترش همکاری با کشورهای منطقه (عربستان، پاکستان و امارات)
۶	۳/۱۶	۰/۸۵	۳/۹۶	اتلاف با سایر گروهک‌های تروریستی داخلی و منطقه‌ای
۷	۲/۶۵	۰/۶۳	۳/۲۳	همراهی با نظام

برای تعیین میزان اتفاق نظر میان اعضای پنل از ضریب هم‌هنگی کندال استفاده شده است. طبق نتایج جدول شماره (۴) ضریب «آزمون دیپلو کندال» ضریب کندال برابر ۰/۷۳۲ است؛ که مقدار ضریب نشان‌دهنده اتفاق نظر قابل قبول می‌باشد.

جدول شماره (۴): نتایج آزمون دیپلو کندال

N	۱۶
Kendall's W ^a	۰/۷۳۲
Chi-Square	۹۸/۶۱۴
Df	۵
Asymp. Sig.	۰/۰۰۰

بر اساس نتایج به دست آمده از احصای سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی و نیز اولویت‌بندی صورت گرفته از سوی اعضای پنل، به نظر می‌رسد با توجه به تغییرات صورت گرفته در حوزه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی، فناوری و... در دهه آینده در کنار افزایش کمی و کیفی حمله‌های خرابکارانه، گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و

بلوچستان، استفاده از سناریوهای نرم را نیز در دستورکار خود قرار دهند. همچنین با توجه به حمایت‌های آشکار و نهان برخی کشورهای منطقه و نیز کشورهای استعمارگر درکنار افزایش شبکه‌های رواج‌دهنده افکار وهابی‌گری، به نظر می‌رسد این سناریوها از سال‌های گذشته و در قالب برنامه‌های زمانی از پیش تعیین‌شده‌ای زمینه‌های بروز آن ایجاد شده است. اما با این وجود، حملات خرابکارانه همچنان محتمل‌ترین سناریوی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان می‌باشد. یکی از شواهد تأییدکننده این یافته، زیادبودن تعداد گروهک‌های با مشی مسلحانه در مقایسه با گروهک‌های با مشی غیرمسلحانه می‌باشد. از دیگر علل این مهم می‌توان به پشتیبانی عقیدتی سلفی‌گری از رویکردهایی چون قتل، کشتار و... اشاره نمود؛ بنابراین احتمال می‌رود در کنار رویکردهای متداول، رویکردهای جدیدی چون حمله‌های سایبری در فضای مجازی، ایجاد معضلات زیست‌محیطی و... می‌توانند در سال‌های آینده از سوی گروهک‌های تروریستی مورد استفاده قرار گیرند.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

استان سیستان و بلوچستان به دلیل ویژگی‌های ژئوپلیتیکی، منابع معدنی و صنعتی فراوان، در محقق‌شدن هدف‌های توسعه و تقویت توان داخلی کشور نقش حیاتی بازی می‌کند. با این وجود، تحقق این مهم در گام اول نیازمند ایجاد امنیت و ثبات در منطقه می‌باشد؛ موضوعی که در سال‌های اخیر همواره یکی از چالش‌های پیش‌روی نظام مقدس ج.ا.ایران بوده است. چالشی که با توجه به مسائلی چون عدم توسعه متوازن استان همگام با سایر استان‌های کشور، اثرپذیری مردم بلوچستان از فرهنگ پاکستان (فرهنگ سلفی‌گری)، تحریک‌ها و القانات فرامرزی انتظار می‌رود در سال‌های آتی نیز همچنان پابرجا باشد. بنابراین، با توجه به اهمیت موضوع در این تحقیق، به شناسایی سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان در بازه زمانی ۱۴۰۷-۱۳۹۷

به‌عنوان هدف اصلی تحقیق پرداخته شد. بر اساس نظرات «پنل دلفی» به ترتیب ۴ سناریوی «افزایش کمی و کیفی اقدام‌های خرابکارانه»، «تقویت و نهادینه‌سازی اندیشه سلفی‌گری و دامن زدن به اختلاف‌های مذهبی»، «گسترش فعالیت‌ها در حوزه‌های سیاسی و حقوق بشری» و «نفوذ در بین نمایندگان مجلس شورای اسلامی، شوراهای شهر و معتمدین محلی» به‌عنوان سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان تعیین گردیده‌اند. تنوع و تمایز سناریوهای احصاء شده و نیز سناریوهای نهایی مورد تأیید «پنل دلفی» مؤید آن می‌باشد که گروهک‌های تروریستی در سال‌های آینده با بهره‌گیری از ترکیبی از تهدیدها، امنیت استان سیستان و بلوچستان را به‌چالش خواهند کشید. بنابراین، ضروری است که نیروهای مسلح ج.ا.ایران و همه دستگاه‌های اجرایی در چارچوب وظایف و مأموریت‌های خود به‌صورت پیشدستانه، فعالانه و هماهنگ، راهکارها و طرح‌هایی را جهت برخورد و پیشگیری از این تهدیدها تنظیم نمایند. این برنامه‌ها را می‌توان در حوزه کلی اقدام‌های سخت (نظامی) و اقدام‌های نرم (فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و...) تقسیم‌بندی نمود که در ادامه به بررسی برخی از پیشنهادها در هر حوزه پرداخته می‌شود.

۲-۴. پیشنهادها

۲-۴.۱. اقدام‌های سخت

با توجه به فعالیت‌های گسترده گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان به‌نظر می‌رسد اقدام‌های سخت (نظامی) برای مقابله و برخورد با تهدیدهای تروریستی باید در قالب طیفی از طرح‌ها و برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت تدوین گردد. طرح‌هایی چون افزایش کمی و کیفی نیروهای مسلح، واگذاری تجهیزات نظامی مناسب، ایجاد هماهنگی میان دستگاه‌های اطلاعاتی و عملیاتی تمامی نیروهای مسلح مستقر در استان و بهره‌گیری از نفوذ رؤسای قبیله‌ها، از جمله برنامه‌های کوتاه‌مدت این حوزه می‌باشند که می‌توانند در برخورد و مقابله با تهدیدهای سخت گروهک‌های تروریستی مؤثر واقع شوند. در کنار برنامه‌های کوتاه‌مدت، طرح‌ها و اقدام‌هایی چون تقویت اشراف اطلاعاتی، افزایش ضریب حفاظتی اماکن

عمومی و پادگان‌های نظامی با استفاده از فناوری‌های نوین، بازطراحی وظایف نیروهای مسلح بر اساس شرایط منطقه‌ای و مقدرات یگان‌ها، ساماندهی و انسداد کامل مرزها، تشکیل گروه‌های پاسخگویی به حوادث سایبری، امکان‌سنجی بهره‌گیری از ارتش حرفه‌ای در مرزهای شرقی کشور، ایجاد هماهنگی به منظور تبادل اطلاعات با نیروهای نظامی کشورهای همجوار و تغییر رویکرد مدیریت منابع انسانی (جذب، آموزش، نگهداری و به‌کارگیری) نیروهای مسلح در سطح استان با تأکید بر بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی بومی، انقلابی، متعهد و... از جمله طرح‌های میان‌مدت و بلندمدتی می‌باشند که باید در ارتقای توان دفاعی و امنیتی و پیشگیری از حوادث تروریستی مورد توجه قرار گیرند.

۴-۲-۴. اقدام‌های نرم

در حوزه اقدام‌های نرم در کنار برنامه‌های کوتاه‌مدتی چون افزایش بودجه عمرانی و فرهنگی استان و ساماندهی انتصاب و ارتقای مدیران استانی، برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت زیر می‌تواند در پیش‌بینی، پیشگیری و مقابله مناسب با تهدیدهای گروهک‌های تروریستی نقش اساسی داشته باشد.

- (۱) ساماندهی مراکز علمی، مدارس دینی و حوزه‌های علمی استان سیستان و بلوچستان به منظور جلوگیری از بروز اختلاف‌های دینی و مذهبی و رشد و ترویج سلفی‌گری؛
- (۲) استفاده از ظرفیت‌های بین‌المللی برای بهبود شرایط اقتصادی منطقه؛
- (۳) به‌کارگیری تدبیرهای آموزشی و تربیتی متناسب با شرایط فرهنگی استان؛
- (۴) به‌کارگیری تدبیرهای دیپلماتیک و حقوقی مناسب در مقابله با کشورهای به‌ظاهر حامی حقوق بشر غربی که با پشتیبانی‌های مالی، عقیدتی، تجهیزاتی و... به ترویج تروریسم در منطقه کمک می‌نمایند؛

- (۵) استفاده از رویکرد مثبت دولت جدید پاکستان و دولت افغانستان به منظور ایجاد ائتلاف مشترک برای مقابله با پشتوانه اعتقادی گروهک‌های تندروی اسلامی مستقر در منطقه و نیز بررسی امکان‌سنجی ایجاد یگان نظامی مشترک برای مقابله با تروریسم منطقه‌ای؛

(۶) به‌کارگیری تدبیرهای آموزشی مناسب به‌منظور افزایش سواد سایبری مدیران و کارکنان دستگاه‌های اجرایی و نیز عموم شهروندان.

در پژوهش کنونی، پژوهشگران به آینده‌پژوهی و پیش‌بینی (آینده‌نگری) سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان پرداخته‌اند. موضوعی که در کنار سایر پژوهش‌های مشابه می‌تواند منبع مناسبی برای آینده‌نگاری و سپس ایجاد آینده‌ای مطلوب در این منطقه تلقی گردد. اما برای دستیابی به نتایج عینی‌تر، انجام پژوهش‌های مکمل به‌منظور تبیین وظایف و راهبردهای دستگاه‌های اجرایی در برخورد با سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی و معاند، به‌عنوان پیشنهادهای پژوهشی، موردتوجه نویسندگان می‌باشد.

منابع و یادداشت‌ها

الف. منابع فارسی

۱. قرآن کریم.
۲. امام خامنه‌ای (مطابق)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
۳. اخوان کاظمی، بهرام، (۱۳۸۶)، دکترین و سیاست‌های دفاعی و امنیتی در صحیفه سجادیه، حکومت اسلامی، شماره ۴۴
۴. اسکندری، حمید، (۱۳۹۲)، *الگوهای سناریونویسی در مدیریت بحران*، تهران: بوستان حمید.
۵. اقارب پرست محمدرضا، (۱۳۸۷)، ضرورت اقدام جمعی برای مقابله با تروریسم نوین، *ره‌آورد سیاسی*، شماره ۲۱.
۶. امیری، احمد، (۱۳۹۲)، حضور القاعده در مرزهای ایران و پاکستان و تأثیر آن بر امنیت استان سیستان و بلوچستان، *مدیریت و پژوهش دفاعی*، سال ۱۲، شماره ۷۱.
۷. بصیری، محمدعلی و زهرا آقامحمدی، (۱۳۹۵)، آینده پژوهی خاورمیانه طی سه دهه آتی، تحلیل روندهای مقابله با تروریسم در سطح بین‌المللی، *فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی*، شماره ۳۱.
۸. پایگاه اطلاع‌رسانی حزب مردم بلوچستان، به نشانی: www.ostomman.se
۹. پایگاه اطلاع‌رسانی جبهه متحد بلوچستان - جمهوری خواهان فدرال به نشانی: www.Balochunitedfront.org
۱۰. پایگاه اطلاع‌رسانی تسنیم، به نشانی: www.tasnimnews.com
۱۱. پایگاه اطلاع‌رسانی هابیلیان، به نشانی: www.habilian.ir
۱۲. پایگاه اطلاع‌رسانی باشگاه خبرنگاران جوان، به نشانی: www.yjc.ir
۱۳. پایگاه اطلاع‌رسانی همشهری آنلاین، به نشانی: www.hamshahrionline.ir
۱۴. پایگاه اطلاع‌رسانی دیده‌بان مبارزه با تروریسم، به نشانی: www.rasad.didiehbancenter.com
۱۵. پدرام، عبدالرحیم، (۱۳۸۸)، *آینده پژوهی؛ مفاهیم و روش‌ها*، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع.
۱۶. پدرام، عبدالرحیم و سلمان زالی، (۱۳۹۷)، الگویی نوین برای سناریونویسی در موضوعات راهبردی مطالعه موردی: سناریوهای آینده بحران سوریه، *فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام*، سال هفتم، شماره دوم.
۱۷. جلال‌آبادی مصطفی، محمود غلامی، حسن امیری و سیدعلی موسوی، (۱۳۹۵)، تبیین الزامات بودجه‌ریزی سازمان‌های دفاعی آینده با استفاده از روش دلفی، *آینده پژوهی دفاعی*، شماره ۱.
۱۸. جهان‌تیغ پاک، محمدرضا، (۱۳۹۴)، *آمایش فرهنگی سیستان و بلوچستان و تأثیر آن بر امنیت اجتماعی منطقه*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی.

۱۹. حبیبی، سیدامین و زهرا قربانی، (۱۳۹۶)، جریان‌های رادیکالیسم اسلامی در بلوچستان و چگونگی تهدید امنیتی ج.ا.ایران، *ماهنامه پژوهش ملل*، دوره دوم، شماره ۲۲.
۲۰. خمسه، عباس و مهدی رجبی، (۱۳۹۶)، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل راهبردی مؤثر بر برون‌سپاری پروژه‌های تحقیق و توسعه در صنایع دفاعی با رویکرد آینده‌پژوهی، *فصلنامه آینده‌پژوهی دفاعی*، سال دوم، شماره ۴.
۲۱. خزایی، سعید و عبدالرحیم پدرام، (۱۳۸۷)، *راهنمای گام‌به‌گام آینده‌پژوهی راهبردی، مسروری بر رویکردها و روش‌ها*، تهران: انتشارات مرکز آینده‌پژوهی و اطلاع‌رسانی دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
۲۲. خزایی سعید، امیرهوشنگ حیدری و عین‌اله کشاورز ترک، (۱۳۹۴)، طراحی الگوی آینده‌پژوهانه اسناد سیاست‌گذاری فناوری انقلاب اسلامی، *فصلنامه انقلاب اسلامی*، سال چهارم، شماره ۱۴.
۲۳. رحمانی‌ساعد، هادی، (۱۳۹۴)، *مؤلفه‌های همگرایی قوم بلوچ با حاکمیت و تاثیر آن بر امنیت سیاسی و اجتماعی استان سیستان و بلوچستان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی.
۲۴. رضاییان قیه‌باشی، احد، علی‌اصغر پورعزت و محمدرضا حافظ‌نیا، (۱۳۹۶)، آینده‌پژوهی تهدیدهای نظامی - امنیتی ناشی از تغییر اقلیم در ایران با استفاده از روش چرخ آینده، *فصلنامه آینده‌پژوهی دفاعی*، سال دوم، شماره ۴.
۲۵. رستمی، فرزاد و جواد طباحی‌مقانی، (۱۳۹۰)، آینده‌پژوهی فضای رسانه و امنیت ج.ا.ایران، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال ۴، شماره ۱۱.
۲۶. زالی، نادر، (۱۳۹۰)، آینده‌نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال ۱۴، شماره ۴.
۲۷. سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، (۱۳۸۹)، *سرزمین، آب‌وهوا (استان سیستان و بلوچستان)*، تهران: مرکز آمار ایران.
۲۸. سیاح‌مفضلی، اردشیر و علیرضا اسدی، (۱۳۹۴)، بررسی ساختارهای فکری و مفاهیم کلیدی در آینده‌پژوهی و ارائه چارچوب اجرای مطالعات آینده‌پژوهی، *فصلنامه آینده‌پژوهی مدیریت*، سال ۲۶، شماره ۱۰۲.
۲۹. عابدی‌جعفری، حسن، داوود سلمانی و محبوبه رادمند، (۱۳۸۹)، بررسی نیازهای منابع انسانی برنامه پنجم توسعه: رویکرد آینده‌پژوهی، *فصلنامه راهبرد*، شماره ۵۶.
۳۰. عبدی، عطاله، حمید مستجابی و فاطمه عمرانی‌نژاد، (۱۳۹۵)، عوامل مؤثر بر ناامنی و فعالیت‌های تروریستی در مرزهای شرقی کشور، *فصلنامه انتظام اجتماعی*، سال هفتم، شماره اول.
۳۱. عصاریان‌نژاد، حسین، (۱۳۸۶)، آینده‌پژوهی، الزامات و الگوها، *ماهنامه نگرش راهبردی*، شماره ۸۵ و ۸۶.
۳۲. فاضل‌قانع، حمید، (۱۳۸۸)، آینده‌پژوهی و جامعه مطلوب اسلامی، *معرفت فرهنگی اجتماعی*، سال اول، شماره اول.

۳۳. فیرحی، داوود و صمد ظهیری، (۱۳۸۷)، تروریسم: تعریف، تاریخچه و رهیافت‌های موجود در تحلیل پدیده تروریسم، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۸، شماره ۳
۳۴. کریمی فرد، حسن، (۱۳۸۷)، دیدگاه‌های سه گانه درباره محرک‌های آینده‌نگری، *ماهنامه علمی و آموزشی تدبیر*، شماره ۱۹۲.
۳۵. کمیسیون تدوین راهبرد امنیت ملی آمریکا، (۱۳۸۳)، *استراتژی‌های امنیت ملی آمریکا در قرن ۲۱*، مترجمان جلال دهشگی، بابک راه‌چمنی و ابوالقاسم راه‌چمنی، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
۳۶. گلدوی، جواد و رضا گلوی، (۱۳۹۳)، ناسیونالیسم قومی امنیت سیستان و بلوچستان، *فصلنامه دانش انتظامی سیستان و بلوچستان*، سال پنجم، شماره ۱۳.
۳۷. محمدی، نعیم و علی محمد حاضری، (۱۳۹۱)، تروریسم به مثابه یک جنبش اجتماعی جدید در مواجهه با دموکراسی، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، سال هفتم، شماره ۲.
۳۸. مسعودنیا، حسین، سیدعلی مجیدی‌نژاد و عبدالرضا عالی‌شاهی، (۱۳۹۶)، تبیین تهدیدات تکفیریون پاکستان بر علیه امنیت ملی ج.ا.ا. در دو بعد کلان نرم و سخت، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، سال ششم، شماره ۲۱.
۳۹. مظلوم‌زاده، سیدمهدی، مازیار عطاری و مازیار خوشنویس، (۱۳۸۶)، آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری و نقشه مفهومی آن در حوزه جوانان، *مجله مطالعات جوانان*، شماره ۱۰ و ۱۱.
۴۰. ملکی فر، عقیل، (۱۳۹۴)، گونه‌های چهارگانه آینده‌پژوهی و آشنایی با مفهوم کلیدی مثلث آینده، *مجله افق رسانه*.
۴۱. موسوی، سیدیوسف، پرویز قاسم‌زاده، جواد کیانی و رضا فنازاد، (۱۳۹۶)، ماهیت اقدام‌های تروریستی در مرزهای استان سیستان و بلوچستان و راه‌کارهای پیشگیرانه، *مطالعات بین‌المللی پلیس*، سال ۷، شماره ۲۹.
۴۲. میرکمالی، سیدمحمد و علیه متاجی نیمور، (۱۳۹۳)، شناسایی عوامل مؤثر بر انتقال آموزش به محیط کار از دیدگاه متخصصان شرکت پژوهش و فناوری پتروشیمی با استفاده از روش دلفی، *بهبود مدیریت*، دوره ۸، شماره ۲۴.
۴۳. ولیوند، حسین و حسین مینایی، (۱۳۹۶)، آینده‌نگاری فناوری‌های رزم زمینی در جنگ آینده، *آینده‌پژوهی دفاعی*، سال ۲، شماره ۴

ب. منابع انگلیسی

1. Boylan Brandon و M. (2010), Economic Development, Religion and the Conditions for Domestic Terrorism, *Josef Korbel Journal of Advanced International Studies* 2.
2. Chakravorti, Robi, (1994), Terrorism: Past, Present and Future, *Economic and Political Weekly*, Vol. 29, No. 36.

3. Choi, Seung-Whan, (2014), Causes of Domestic Terrorism: Economic Sanctions as a Violence Trigger Structure, *The Korean Journal of International Studies*, Vol.12-1.
4. Gordon, Theodore, Elizabeth Florescu, Jermo Glenn and Yair Sharan, (2016), Identification of potential terrorists and adversary planning, *The Nato science for peace and security programme*, vol. 132.
5. Mehmet, Çinar, (2017), The effects of terrorism on economic growth: Panel data approach, *Zb. rad. Ekon. fak. Rij*, vol. 35. No. 1.
6. National Academy of Sciences, (2002), *Making the Nation Safer: The Role of Science and Technology in Countering Terrorism*, Courtesy of the National Academies Press, Washington, DC.
7. Rehman, Ur ,(2014), *The Baluch insurgency: linking Iran to Pakistan, Norwegian*, Peacebuilding Centre.
8. Sanchez-Cuenca, Ignacio and Luis de la Calle, (2009), Domestic Terrorism: The Hidden Side of Political Violence, *Annual Review of Political Science*, 12 (1).
9. Walls, Erin, (2017), *Waves of modern terrorism: examining the past and predicting the future*, Thesis master of Master of Arts in Liberal Studies of Georgetown University Washington, D.C.
10. Wilkinson, Paul, (1988), The future of terrorism, *Futures*, vol 20, issue 5.

Archive of SID